УДК 37.013.43:796.2
МРНТИ 14.07.05
DOI 10.56525/UMKR3603

ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСТАРҒА БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

А.Т. Ниязов
Әжінияз атындағы Нөкіс мемлекеттік педагогикалық институты. Нөкіс қ., Өзбекстан
e-mail: nyazov_a@gmail.com

Аннотация: Мақалада қарақалпақ халық ойындарының жастарға білім мен тәрбие берудегі педагогикалық әлеуеті жан-жақты қарастырылады. Халық ойындарының этнопедагогика жүйесіндегі орны айқындалып, олардың жас ұрпақтың тұлғалық, зияткерлік, дене және адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы маңызы ғылыми тұрғыдан негізделеді. Автор қарақалпақ халқының дәстүрлі ойындарының тарихи-мәдени ерекшеліктеріне талдау жасап, олардың ұлттық құндылықтарды сақтаудағы және кейінгі ұрпаққа жеткізудегі қызметін сипаттайды. Сонымен қатар «Әуелемен-дүуелемен», «Гүрес», «Арқан тартыс», «Қазан», «Қарақұлақ» сияқты халық ойындарының тәрбиелік мүмкіндіктері нақты мысалдар арқылы ашылып, олардың оқушылардың дене дайындығын жетілдірумен қатар, логикалық ойлауын, тапқырлығын, коммуникативтік дағдыларын, көшбасшылық қасиеттерін және ұжымда жұмыс істеу мәдениетін дамытуға ықпал ететіні көрсетіледі. Зерттеуде халық ойындарының эмоциялық тұрақтылықты қалыптастыруға, салауатты өмір салтын насихаттауға, ұлттық бірегейлік пен отансүйгіштік сезімдерін тәрбиелеуге қосатын үлесі ерекше атап өтіледі. Сондай-ақ қазіргі білім беру жағдайында халық ойындарын дене шынықтыру сабақтарында, тәрбие сағаттарында және сыныптан тыс іс-шараларда тиімді пайдалану жолдары қарастырылған. Автор дәстүрлі ойындарды оқу-тәрбие үдерісіне жүйелі енгізу білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, олардың жан-жақты дамуына және ұлттық мәдени мұраны сақтауға мүмкіндік беретінін тұжырымдайды. Зерттеу нәтижелері халық ойындарының қазіргі педагогикалық тәжірибеде әмбебап тәрбиелік құрал ретінде қолданылуының өзектілігін дәлелдеп, оларды білім беру жүйесіне кеңінен енгізудің ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындайды.

Түйін сөздер: халық ойындары, этнопедагогика, тәрбие, дене дамуы, адамгершілік тәрбие, ұлттық құндылықтар, жастар тәрбиесі

Кіріспе

Жаһандану жағдайында ұлттық мәдени мұраны сақтау және оны жас ұрпақтың тәрбиесіне тиімді пайдалану білім беру жүйесінің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Әсіресе, халық педагогикасының құрамдас бөлігі саналатын ұлттық ойындар өскелең ұрпақтың тұлғалық қалыптасуына, ұлттық сана-сезімінің дамуына және рухани құндылықтарды меңгеруіне ықпал етеді. Қарақалпақ халқының дәстүрлі ойындары ғасырлар бойы халықтың тұрмыс-тіршілігімен, салт-дәстүрімен және еңбек тәжірибесімен сабақтасып қалыптасқан мәдени мұра болып табылады. Бұл ойындар тек көңіл көтеру құралы ғана емес, сонымен қатар дене тәрбиесі, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру, еңбекке баулу және әлеуметтік тәжірибені меңгертудің тиімді педагогикалық құралы қызметін атқарады.

Қазіргі білім беру жүйесінде ұлттық ойындарды оқу-тәрбие үдерісіне енгізу білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, ұлттық құндылықтарды меңгеруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты қарақалпақ халық ойындарының педагогикалық мүмкіндіктерін ғылыми тұрғыдан зерделеу ерекше өзектілікке ие.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеудің теориялық негізін этнопедагогика, халықтық тәрбие және ұлттық ойындар мәселелеріне арналған ғылыми еңбектер құрады.

Зерттеу барысында қарақалпақ халық ойындары туралы ғылыми әдебиеттер, этнографиялық деректер және педагогикалық зерттеулерге талдау жасалды.

Зерттеуде ғылыми танымның теориялық әдістері қолданылды. Атап айтқанда, ғылыми әдебиеттерді талдау, жүйелеу, салыстыру, жинақтау және қорытындылау әдістері пайдаланылды. Сонымен қатар қарақалпақ халық ойындарының тәрбиелік мүмкіндіктеріне педагогикалық тұрғыдан талдау жүргізіліп, олардың қазіргі білім беру үдерісінде қолданылу ерекшеліктері қарастырылды.

Зерттеу материалы ретінде қарақалпақ халқының дәстүрлі «Әуелемен-дүуелемен», «Гүрес», «Арқан тартыс», «Қазан», «Қарақұлақ» сияқты халық ойындары және олар туралы ғылыми еңбектер пайдаланылды.

Нәтижелер және оларды талқылау. Зерттеу нәтижелері қарақалпақ халық ойындарының жастарды жан-жақты тәрбиелеуде кешенді педагогикалық құрал екендігін көрсетті. Ұлттық ойындар балалардың дене дайындығын жетілдіруге, қозғалыс белсенділігін арттыруға, ептілік, төзімділік, батылдық және ерік-жігер сияқты қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар халық ойындары балалардың танымдық қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. Ойын барысында білім алушылар жағдайды жылдам бағалау, дұрыс шешім қабылдау, логикалық ойлау және тапқырлық таныту дағдыларын меңгереді. Командалық сипаттағы ойындар өзара ынтымақтастықты, жауапкершілікті, көшбасшылық қасиеттерді және тиімді қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырады.

Зерттеу барысында халық ойындарының тәрбиелік қызметі де айқындалды. Ойын ережелерін сақтау арқылы балаларда әділдік, адалдық, тәртіп, сыйластық сияқты адамгершілік құндылықтар қалыптасады. Сонымен бірге ойындар ұлттық салт-дәстүрлерді, тарихи тәжірибені және мәдени мұраны меңгерудің табиғи тетігі ретінде қызмет етеді.

Талдау нәтижелері көрсеткендей, халық ойындарын дене шынықтыру сабақтарында, тәрбие сағаттарында және сыныптан тыс жұмыстарда жүйелі қолдану оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың эмоционалдық жай-күйіне жағымды әсер етеді. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында қозғалыс белсенділігінің төмендеуі мәселесін шешуде де халық ойындарының тәрбиелік және сауықтыру әлеуеті жоғары екендігі анықталды.

Осылайша, қарақалпақ халық ойындары тұлғаның физикалық, интеллектуалдық, адамгершілік және әлеуметтік дамуын қамтамасыз ететін әмбебап педагогикалық құрал ретінде бағалануы тиіс.

Қорытынды. Қорыта келгенде, қарақалпақ халық ойындары жастарға білім мен тәрбие берудің маңызды педагогикалық ресурсы болып табылады. Олар жас ұрпақтың дене дамуын жетілдіріп қана қоймай, зияткерлік қабілеттерін, коммуникативтік мәдениетін және адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ұлттық ойындар жастардың ұлттық мәдениетке деген құрметін арттырып, ұлттық бірегейлікті сақтауға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері қарақалпақ халық ойындарын қазіргі білім беру жүйесіне кеңінен енгізудің ғылыми және практикалық тұрғыдан тиімді екенін дәлелдейді. Болашақта халық ойындарын әртүрлі білім деңгейлерінің оқу бағдарламаларына енгізу, олардың тәрбиелік мүмкіндіктерін эксперименттік тұрғыдан зерттеу және инновациялық педагогикалық технологиялармен ықпалдастыру маңызды ғылыми бағыттардың бірі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Eshboyev Sh. Qadimgi xalq o‘yinlari va ularning transformatsiyasi haqida. – Jizzax: Журнал истории и общества, 2022.-258 б

2. Eshmuratov A.A. Qoraqalpoq an’anaviy o‘yinlarining ayrim etnik jihatlari sharhi. – Almaty: CyberLeninka, 2025.-354 б

3. Qoraqalpoq an’anaviy o‘yinlari tasnifi (tur va turkumlari). – Almaty: CyberLeninka.

4. Áwelemen-dúwelemen, Gúres, Qazan, Qaraqulaq – qadimda qoraqalpoq bolalari o‘yinlari. – Tashkent: Oyina.uz, 2023. - 234 б

5. Shamshetova A.K. Qoraqalpoq xalqining etnopsixologik xususiyatlari. – Tashkent: *Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar*, 2022. - 224 б

6. Mavlanovna X.A. Qoraqalpoqlar etnomadaniyati va milliy merosi. – Nukus: ғылыми мақала, 2026. – 563 б.

7. Xalq o‘yinlarining yoshlar tarbiyasidagi o‘rni. – Nukus: педагогикалық ғылыми басылым.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ ЧЕРЕЗ НАРОДНЫЕ ИГРЫ КАРАКАЛПАКА

Ниязов Аскарбай Толыбаевич
Нукисский государственный педагогический институт имени Ажинияза, г. Нукис, Узбекистан.
e-mail: nyazov_a@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается педагогический потенциал каракалпакских народных игр в системе обучения и воспитания молодежи. Раскрывается их значение как важного средства этнопедагогики, способствующего всестороннему развитию личности, формированию интеллектуальных, физических, нравственных и социальных качеств подрастающего поколения. Автор анализирует историко-культурные особенности традиционных каракалпакских игр, их роль в сохранении и передаче национальных ценностей, обычаев и культурного наследия. Особое внимание уделено таким народным играм, как «Áwelemen-dúwelemen», «Gúres», «Arqan tartys», «Qazan», «Qaraqulaq», которые рассматриваются как эффективный педагогический инструмент развития физических способностей, ловкости, быстроты реакции, силы воли и выносливости. Отмечается, что участие в народных играх способствует развитию логического мышления, коммуникативных навыков, лидерских качеств, умения работать в коллективе и принимать самостоятельные решения. В статье подчеркивается влияние народных игр на формирование эмоциональной устойчивости, культуры здорового образа жизни, патриотизма и национального самосознания молодежи. Рассматриваются возможности интеграции традиционных игр в современный образовательный процесс, прежде всего на уроках физической культуры, во внеурочной деятельности и воспитательной работе. Делается вывод о том, что использование каракалпакских народных игр повышает познавательную активность обучающихся, способствует сохранению этнокультурных традиций и обеспечивает комплексное развитие личности. Полученные результаты подтверждают необходимость более широкого внедрения народных игр в систему образования как эффективного средства воспитания, обучения и сохранения национального культурного наследия.

Ключевые слова: народные игры, этнопедагогика, образование, физическое развитие, нравственное воспитание, национальные ценности, воспитание молодежи

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF EDUCATION AND EDUCATION OF YOUTH THROUGH KARAKALPAK FOLK GAMES

Askarbay Niyazov
Nukis State Pedagogical Institute named after Azhiniyaz, Nukis city, Uzbekistan
e-mail: nyazov_a@gmail.com

Abstract: This article examines the pedagogical foundations of educating and nurturing young people through Karakalpak folk games. The study highlights the educational value of

traditional games as an essential component of ethnopedagogy and an effective means of promoting the comprehensive development of the younger generation. Particular attention is given to the historical and cultural significance of Karakalpak folk games and their role in preserving and transmitting national traditions, cultural heritage, and moral values. Traditional games such as *Áwelemen-dúwelemen*, *Gúres*, *Arqan Tartys*, *Qazan*, and *Qaraqulaq* are analyzed as powerful educational tools that contribute to the development of physical fitness, agility, endurance, determination, and teamwork. The article also demonstrates that participation in folk games enhances critical thinking, communication skills, leadership abilities, problem-solving competence, and social interaction among young people. Furthermore, the study emphasizes the positive influence of folk games on emotional well-being, healthy lifestyle formation, patriotic education, and the development of national identity. The possibilities of integrating traditional games into the contemporary educational process, particularly in physical education classes, extracurricular activities, and character education programs, are discussed. The findings indicate that the systematic use of Karakalpak folk games increases students' learning motivation and cognitive engagement while supporting their physical, intellectual, moral, and social development. The study concludes that Karakalpak folk games represent an effective pedagogical resource for modern education and recommends their broader implementation within educational institutions to strengthen national values, preserve cultural heritage, and foster the holistic development of future generations.

Keywords: folk games, ethnopedagogy, education, physical development, moral education, national values, youth education.